

PLANÖKONOMI OG SOCIALISME I NORGE

Av redaktör TOROLV KANDAHL, Oslo

EFTER den ortodokse opfatning av socialismen skulde staten overta alt næringsliv, være den eneste bedriftsherre og bedriftseier og alle samfundets borgere være lykkelige medinteressenter i virksomheten.

Man kan vel nu si at der på dette punkt er skjedd en fullkommen forandring i den socialistiske opfatning av hvorledes man skal gripe tingene an, når man i fremtiden skal organisere det lykkosalighetens samfund hvor der ikke finnes kupongklippere og aksjeeiere og hvor alle i inderlig begeistring for det felles beste ofrer sine særinteresser på fellesskapets alter. De økonomiske strukturforandringer som er foretatt i de diktaturstyrte land, har jo vist, at man kan foreta helt revolusjonerende forandringer av socialistisk karakter uten at staten, når det gjelder næringslivet, overtar de enkelte bedrifter som sin eiendom. Man behøver ikke engang formelt å krenke eiendomsrettens prinsipp for å gjennomføre en endog meget vidtgående sosialisering. Det er fullt tilstrekkelig for å nå et socialistisk mål, at den avgjørende makt flyttes fra dem som i et privatkapitalistisk samfund innehar ledelsen av de produktive organer, til en eller annen statsinstitusjon eller til et eller annet råd som staten behersker. Formelt vil under et slikt styre de enkelte bedrifters innehavere fremdeles ha ledelsen, men faktisk vil de bare være sprellemenn for statsviljen.

Men dette kalles ikke av våre socialister for socialisme. De taler om planøkonomi, samfundsmessig kontroll, statsdirigering, nødvendig regulering av næringslivet o. s. v., og de søker på denne måte å avlede oppmerksomheten fra det som er deres virkelige mål med disse tiltak. De taler om at den økonomiske liberalisme har spillet fullstendig fallitt og er avgått ved døden, og om den nye utvikling, som ethvert samfund på liv og død då følge med i. De kommer med allskens runde fraser om konjunkturutjevning, om

effektive tiltak mot økonomiske kriser, og det er naturligvis så enkelt som fot i hose å komme over i helt stabile forhold bare man ordner alle krefter under statens planmessige ledelse. Dessværre får disse profeter stort følge av velmenende og naive mennesker som ingenlunne er socialistisk innstillet, men som uhyre gjerne vil være med på å fremme lykksaligheten, og resultatet er at sosialismen på denne måte under fromme betegnelser fortærer de demokratiske stater tomme for tomme.

Vi er i all fall i Norge kommet meget langt nedover sosialiseringens skråplan uten at folket stort sett er klar over hvilken vei det bærer. I de siste ti år er der på viktige områder av vårt næringsliv etablert et statsherredømme som faktisk er så fullkomment som det kan bli. Dette gjelder i første rekke jordbruket, hvor det med statens bistand er etablert tvangsorganisasjon av alle bønder i de såkalte »centraler», Melkecentralen, Eggcentralen, Fleskecentralen, o. s. v. Hensikten med dem har vært å bedre jordbrukets økonomi og øke prisene på dets produkter, og det kan ikke nektes at denne hensikt er oppnådd. Slik som de nu er, ledes de med stort sett uinnskrenket selvstendighet av jordbrukets egne tillidsmenn, men der trenges jo bare et pennestrøk for å gjøre dem til rene statsorganer.

Tendensen brer sig videre. Det nuværende norske regjeringsparti — arbeiderpartiet — teller i sin midte en sterk falanks av yngre sosialøkonomer som er gått inn for de planøkonomiske idéer, og de har fått regjeringens mest velvillige assistanse. På de forskjellige områder fremmes der lovforslag om øket statskontroll, nye skanser vinnes hver dag for sosialismen ved hjelp av stemmer fra de borgerlige partier i Stortinget. Men det later tross alt til at der finnes visse grenser for de vekslere som kan trekkes på den borgerlige enfoldighet. Og foreløbig er disse grenser markert av det forslag regjeringen ifjor fremla om revisjon av trustloven, og av en rekke lovforslag, som blev fremlagt for årets storting om avsetninger til kollektive fond for næringslivets bedrifter. Alle disse forslag har vakt uhyre stor oppmerksomhet.

Norge fikk i 1926 en lov om kontroll med konkurranseinnskrenkninger og prismisbruk. I denne lov bestemtes det, at alle konkurranseinnskrenkende avtaler mellom grupper av bedrifter innen samme branche skulde anmeldes til Trustkontrollkontoret og Trustrådet, som skulde godkjenne dem, for at de skulde bli gyldige. Hensikten med denne lov var å hindre prismisbruk og beskytte

forbrukerne mot urimelige konkurransereguleringer, hvis formål var å øke prisene. Det var dessuten lovens oppgave å beskytte den enkelte næringsdrivende mot chikanös konkurranse. Den skulde hindre at monopolsammenslutninger misbrukte sin stilling overfor konkurrenter med utilbørlige og illojale forretningsmetoder såsom boikott, dumpingsalg, etc.

Det var imidlertid først og fremst det forbrukende publikums interesser man mente å vareta med denne lov, men så eiendommelig har tingene utviklet sig i årenes løp, at det er blitt trustkontrollens hovedsakelige oppgave *nettop å få istand og godkjenne branchesammenslutninger og konkurranseregulerende avtaler*. Det har kanskje vært en naturlig følge av at loven har virket i en depresjonstid med en sterk prisnedgang. I denne periode har det ikke vært så meget om å gjøre å verne publikum mot urimelig utbytning, men derimot meget maktpåliggende å beskytte bedriftene mot en for voldsom innbyrdes konkurranse. Trustkontrollen har derved fått en konkurranseregulerende oppgave, som den opprinnelig slett ikke var tiltenkt, og næringslivets menn har i stor utstrekning søkt dens assistanse når det gjaldt å få istand sammenslutninger og avtaler til beskyttelse mot urimelige konkurranseforhold.

Appetitten vokser mens man spiser! Trustkontrollkontorets dyktige og energiske chef, Vilhelm Thagaard, har i årenes løp vunnet den erfaring, at der trenges ganske andre effektive lovbestemmelser enn dem han hittil har hatt til rådighet for å kunne etablere de forhold som han mener er de ideelle for det økonomiske liv, og han har utfoldet en intens aktivitet for å få trustloven utvidet. Hans og andres arbeide i denne retning førte til at den nuværende socialistregjering i mars 1935 opnevnte en komite til behandling av spørsmålet om forandringer i trustloven. Denne komite talte selvsagt representanter for næringslivet, men forøvrig blev den sammensatt efter regjeringens gode hjertelag med et sterkt flertall av radikalt anströkne personer. Blandt disse var planökonomiens mest energiske talsmann i Norge, journalist Ole Colbjørnsen, politisk-økonomisk medarbeider i »Arbeiderbladet» og for öieblikket stortingsrepresentant for Oslo.

De næringslivsrepresentanter som satt i denne komite, foreslo endel tekniske forandringer i trustlovens hittil gjeldende bestemmelser, men tok stort sett avstand fra enhver utvidelse av trustkontrollens kompetanse. Men til gjengjeld gikk komiteens radi-

kale flertall så meget lengere, og regjeringen fulgte selvsagt dette flertall i det forslag til lovforandringer som blev fremlagt i en proposisjon av 1937.

Efter denne proposisjon skal trustkontrollrådet (som består av 7 medlemmer opnevnt av Kongen) kunne treffe bestemmelser til »regulering av priser, fortjeneste, produksjon, omsetning eller andre forretningsforhold, dersom rådet finner at inngrep er påkrevet:

- a. for å motvirke eller bringe til ophør forhold som ansees urimelige eller til skade for almene interesser, eller
- b. for å fremme en bedre organisasjon av erhvervsvirksomheten under hensyn såvel til bedriftenes tarv som til almene interesser».

Efter proposisjonen skal der videre være anledning for trustrådet til å fatte bestemmelse om innskrenkning av produksjonen eller til å nedlegge forbud mot å igangsette nye bedrifter. Videre skal trustrådet kunne forby en bedrift å ophøre med sin virksomhet eller å innskrenke sin produksjon, pålegge bedrifter å betale avgift til forskjellige felles formål som reklame og forskningsarbeide. Hvis en regulering fører til ledighet for arbeidere eller funksjonærer ved enkelte bedrifter innen en sammenslutning, kan de øvrige bedrifter pålegges å betale understøttelse til disse og til den skadelidende bedrifts innehaver etc.

Det er vel helt overflødig nærmere å understreke rekkevidden av dette forslag. Enhver vil jo forstå, at med en slik lov i sin hånd kan en regjering opkaste sig til fullkommen diktator over alt som heter næringsliv. Nei ikke over alt! Lovbestemmelsene etablerer en uttrykkelig undtagelse for bedrifter tilhørende Kooperasjonen! De skal fortsatt få ha sin fulle frihet. Loven kan med andre ord av et socialistisk innstillet trustråd anvendes direkte til gunst for kooperasjonen. Dette understreker jo på den mest kyniske måte forslagetets sanne karakter. Vistnok skal der lages planøkonomi og statsdirigering, men kooperasjonen skal dog ha full frihet til utvikling på det øvrige næringslivs bekostning.

Men dette forslag gikk dog et godt stykke for langt selv for den borgerlige naivitet. Det fikk en meget ugunstig mottagelse i stortingets justiskomite, som blev sammenkalt for å behandle det mellom sesjonene ifjor höst. Samtlige de borgerlige medlemmer av Justiskomiteen har i en meget lang og ypperlig saklig underbygget fellesuttalelse (Innst. O. V. 1938) tatt bestemt avstand fra

den veldige utvidelse av trustkontrollens myndighetssfære. De borgerlige representanter påpeker, at gjennomførelsen av forslaget kan føre til en fullkommen omlegning av samfundets struktur med ophevelse av den fri konkurranse og et planøkonomisk statsdirigert næringsliv. Fraksjonen fremholder også, til stor forbitrelse for den socialistiske presse, at proposisjonen på avgjørende punkter er en direkte avskrift av den tilsvarende nazistiske lovgivning i Tyskland.

Det har underhånden vært truet med, at regjeringen vilde gjøre kabinetspørsmål på forslagets vedtagelse, men de opplysninger som idag foreligger tyder ikke på at dette vil bli tilfellet. Hvis regjeringen skulde gjøre det, vilde det utvilsomt medføre dens død. For selv om bondepartiet har vært villig til å følge den langt på vei i mange spørsmål, vil det umulig kunne gi den sin støtte til et så uhyre vidtrekkende angrep på næringsfriheten som det der her er tale om.

I nøie sammenheng med denne planlagte revisjon av trustloven i socialistisk retning må man se det annet kompleks av lovforslag som den nuværende arbeiderpartiregjering fremla ved Stortingets sammentreden i år, nemlig *forslagene til lover om fondsopleggning*. Så vidtrekkende var de reformer Regjeringen aktet å gjennomføre på dette felt at den oprinnelig hadde til hensikt å få sin proposisjon behandlet av Stortinget som hemmelig sak. Der sivet imidlertid ut en mengde rykter om de skumle planer Regjeringen næret, og der reiste sig et sterkt og bestemt krav i opposisjonspressen om at saken skulde behandles offentlig med adgang til en fri forhåndsdiskusjon om den. Ytterst motstrebende måtte Regjeringen bøie sig for dette krav.

Det har på alle hold og først og fremst blandt næringslivets egne folk, lenge vært erkjent at de norske bedrifter arbeider med for stor gjeld og for liten egenkapital og dette har ledet til en samstemmig opfatning av at det var nødvendig ved lov å pålegge bedriftene en öket fondsavsetning. Forskjellige forslag i denne retning førte til at Regjeringen i mars ifjor nedsatte en komite, hvis oppdrag var å utrede spørsmålet om fondsopleggning. Komiteens formann var en fremskutt jurist på aksjeselskapslovgivningens område, ekspedisjonschef i Justisdepartementet, dr. jur. Per Augdahl, og komiteen fikk forövrig en meget allsidig sammensetning sett fra et både sakkyndig og politisk synpunkt.

Det eiendommelige skjedde at denne komite til tross for dens

politisk sett brogede sammensetning, samlet sig i enstemmighet om et forslag om en betydelig ökning av de pliktige avsetninger til reservefond både for aksjeselskaper og andre selskaper. Efter de nu gjeldende regler skal for aksjeselskapers vedkommende den årlige avsetning til reservefond ordinært utgjøre $\frac{1}{10}$ av overskuddet, og reservefondet skal minst utgjøre $\frac{1}{10}$ av aksjekapitalen. For forsikringsselskaper og banker er dog reservefondets minimum halvparten av aksjekapitalen og den årlige avsetning $\frac{1}{5}$ av overskuddet. Denne ordinære avsetning til reservefondet skal foretas *för* utbytte utdeles.

Komiteen foreslo bibeholdt den nuværende ordinære avsetning — $\frac{1}{10}$ av overskuddet, men foreslo dessuten en betydningsfull tilföielse om at det i tillegg til denne avsetning, skal avsettes et belöp svarende til hvad selskapet utdeler som utbytte utover 5 pct. av nettoformuen ifölge årsregnskapet. Ved nettoformuen forstås i denne forbindelse selskapets aksjekapital og fonds. Med andre ord, hvis et selskap utdeler f. eks. 20 pct.s utbytte av nettoformuen skal det efter komiteens forslag avsette ekstraordinært 15 pct. til reservefond. Komiteen foreslo videre lovfestet den regel, at reservefondet aldri skal være mindre, enn at fondet sammenlagt med aksjekapitalen utgjör et like stort belöp som selskapets gjeld. Fra denne sistnevnte regel kan dog gjöres undtagelser for visse arter av selskaper. Ved siden herav foreslo komiteen en bestemmelse om at der for alle aksjeselskaper skal avsettes et særskilt skattefond av en sådan størrelse at det tilsvarende de skatter som kan ventes utlignet på formue og inntekt ved første skatteligning efter regnskapsårets utlöp. Disse hovedregler foreslo også komiteen tillempet på andre selskaper enn aksjeselskaper f. eks. private firmaer. For å fremme avsetningen til pensjonsfond foreslo den skattefrihet for midler som et selskap vilde anvende i dette öiemed.

Komiteens innstilling var som sagt enstemmig og den vant også almindelig tilslutning innen alle de næringsorganisasjoner som var interessert i saken. Man kunde ha ventet at man dermed uten ytterligere diskusjoner kunde ha opnådd å få löst en viktig reform til alles tilfredshet, men Regjeringen fant ikke forslaget socialistisk nok. Det ga ikke uttrykk for nogen form for den kollektivismen som er sosialistenes kjæreste mål. Tilskyndet av sine planökonomiske rådgivere besluttet den å forelegge fondsspörsmalet for et nytt utvalg, som fikk den ytterst misvisende, og helt ufortjente betegnelse »det sakkyndige utvalg». Det bestod av trustkontrol-

lens chef, direktör Thagaard, stortingsman Colbjörnsen og som tredje medlem et gidsel fra bondepartiet, advokat Sterri, Gjøvik.

Disse tre herrer omkalfatret så i löpet av nogen få uker innstillingen fra den oprinnelige komite, og de sørget for å gi forslaget den rette kollektivistiske schwung. De gjorde det ved å svekke bestemmelsene om bedriftenes avsetningsplikt til sine egne fonds, til fordel for avsetning til to kollektive fonds, nemlig det såkalte Næringslivets tryggingsfond og et Arbeiderfond.

Efter de tre herrers forslag skal det förstnevnte fond opprettes til sikring av den økonomiske virksomhet i landet. Fondet skal tjene til å holde virksomhetene oppe i nedgangstider og til ellers å »stötte tiltak til fremme av næringslivet og til utnyttelse av ledig arbeidskraft og andre ledige produktive krefter». Formålet med arbeiderfondet skal være å yde understöttelse for funksjonærer og arbeidere som blir ledige dersom bedriftene innstiller eller innskrenker sin virksomhet, og yde tilskudd til alderdoms- og uförhets-pensjon for arbeidere eller deres efterlatte ektefeller og barn. Men de nærmere regler for hvordan disse fonds skulde anvendes og organiseres hadde komiteen ikke hatt tid til å utforme. For den var hovedsaken at man fikk innfört avsetninger til kollektive fonds og dermed lagt grunnlaget for et næringslivets fellesskap, men hvordan dette fellesskap skulde utöves fikk altså bli en senere skäl. Det såkalte »sakkyndige utvalg» foreslo også en vesentlig forandring av beregningsgrunnlaget for avsetningen både til selskapenes egne fonds og kollektivfondene. Mens den oprinnelige komite hadde foreslått nettoformuen som beregningsgrunnlag, foreslo det siste utvalg at aksjekapitalen skulde legges til grunn, hvilket selvsagt förer til en meget sterkere belastning av de enkelte bedrifter og en tilsvarende begrensnng av det avgiftsfrie utbytte, som kan utdeles til aksjonærene. Utvalget foreslo at avgiften til disse kollektivfond skulde begynne når utbyttet oversteg 7 pct. av aksjekapitalen. Når utbyttet f. eks. var 8 pct. skulde tilleggsavsetningen til reservefondet være 2.6 pct., avgiften til Tryggingsfondet 0.2 og til Arbeiderfondet 0.2 pct. Ved en utdeling til aksjonærene på 15 pct. var tilleggsavgiften til reservefondet foreslått satt til 6.3 pct. og avgiften til Tryggingsfondet og Arbeiderfondet henholdsvis 2.1 og 1.6 pct. Ved en utdeling på 20 pct. var tallene henholdsvis 8.3 pct., 4.1 og 2.6 pct., ved en utdeling på 30 pct. 11.3, 9.1 og 4.6, ved en utdeling på 40 pct. 14.3, 14.1 og 6.6 pct. og ved en utdeling på 50 pct. 17.3 til reservefondet, 19.1

til Tryggingsfondet og 8.6 pct. til Arbeiderfondet. Som man ser er satsene sterkt progressive. Utvalget foreslo videre at avsetning til kollektivfondene skulde være skattefri og bare gjelde for selskaper med en aksjekapital eller formue på over 100 000 kroner.

Karakteren av dette forslag om avsetning til kollektivfondene er både enkel og lett gjennomskuelig. For det første dreier det sig jo faktisk om en ny form for beskatning, idet midlene beröves selskapene helt og holdent. Og dernest dreier det sig selvsagt om en klar og bevisst overføring av kapital fra velsituerte selskaper til mer eller mindre slett funderte foretagender. I praksis vil jo en slik ordning före til at den solide og godt ledede bedrift må betale subsidier til sin teknisk og ökonomisk underlegne konkurrent. Den fri konkurranses prinsipp skal undergraves ved næringslivets egen ökonomiske insats, og alle bedrifter, gode som dårlige, skal gjöres solidarisk ansvarlige med hverandre. Det som er sykt og usundt skal holdes oppe med bidrag fra det som er sterkt og levedyktig.

Forslaget fra det sakkyndige utvalg fikk ved sin offentliggjörelse en voldsom motbör i praktisk talt hele den borgerlige presse, og de næringsorganisasjoner som efter hvert har fått anledning til å uttale sig om det, har også hudflettet det på det frykteligste. Der er rettet mot det ikke bare en prinsipielt sett ödeleggende kritikk, men det er også rent teknisk og lovmessig blitt plukket fullstendig i stykker. Kritikken har vist at forslagets forberedelse har vært så lösaktig og overfladisk som vel mulig, og denne kritikk er ikke bare gått ut over det arme sakkyndige utvalg, men også i höi grad over Regjeringens prestige.

Da det blev klart at forslaget ikke kunde opnå flertall i Stortinget orienterte Regjeringen sig på ny i retning av bondepartiet, og på det tidspunkt da dette skrives, foreligger der opplysninger om at de to partier er blitt enige om et kompromis. Det blir nödvendig for Regjeringen å henskyte forslaget om Næringslivets tryggingsfond til »videre utredning», mens der derimot vil bli etablert et kompromis når det gjelder det såkalte Arbeiderfond. Regjeringen har videre måttet gå med på andre lempninger, först og fremst når det gjelder beregningsgrunnlaget for de nye avsetninger. Endelig beskjed om hvorledes de nye lovbestemmelser til syvende og sist vil bli, får man dog först henimot slutten av februar måned, idet saken ennu er under behandling i Stortingets justiskomite.

Disse to lovforslag viser med en nokså uhyggelig klarhet hvilke reformer man kan vente sig i et demokratisk samfund hvis socialistene opnår et lovgivningsflertall. Det mest fullkomne økonomiske diktatur kan etableres tilsynelatende innenfor eiendomsrettens ramme. Diktaturet vil bli begrunnet og forsvart med, at det dreier sig bare om ytterst »beskjedne samfundsmessige reguleringer» og ved disse »beskjedne» reguleringer snører man efterhvert alle de økonomiske funksjoner inn i statens tvangströie. Det offentlige blir alle dårers formyndere, og juridiske departementssekretærer blir ophöiet til forvaltere av landets produktive liv gjennom en valutacentral, en trustkontroll eller hvad det nu kan være. Man skulde tro at de nedslående erfaringer man har höstet av statsledelsens elendighet i andre land, skulde skremme, men nei! Ti ethvert land har sin Thagaard og sin Ole Colbjörnsen, og slike »autoriteter» föler sig alltid hellig overbevist om at de er ute av stand til å gjenta andres dumheter og feil.

Den 15 februari 1938.